

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTNES PADOMES UN LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBAS LAIKRAKSTS

Nr. 15 (58)

1993. gada oktobris

Cena 2 santīmi

Konstruktiva saruna

30. septembrī Zinātņu akadēmijā notika paplašināta Latvijas Zinātnes padomes sēde, kurā ar zinātniekiem un augstskolu darbiniekiem tikās Ministru prezidents **VALDIS BIRKAVS**. Lai saruna nebūtu likpienību apmaiņa vai želabu uzklausīšana, V. Birkavs bija lūdzis savlaicīgi sagatavot viņam materiālus par pašreizējo zinātnes stāvokli, materiālā nodrošinājuma līmeni, zinātnieku sociālajām un pro-

fesionālajām problēmām. Tādējādi izpalika stāvokļa «izgaismošana» un varēja risināties saruna par ceļiem, kā pašreizējo kritisko stāvokli pārvareit un iesaistīt Latvijas intelektuālo potenciālu tautas saimniecībā. Uz DIALOGU starp zinātniekiem un valdības struktūrām tikšanās ievadījumā aicināja arī Zinātnes padomes priekšsēdētājs **T. MILLERS**.

Ministrs prezidents **VALDIS BIRKAVS**

— Es labi apzinos, ka zinātne ir smagā stāvoklī, tāpat kā visa valsts. Kad mēs gatavojam Latvijas ekonomisko programmu, iesaistījām to zinātnisko potenciālu, kas mums bija pieejams. Programmai «Latvija-2000» līdz ar Ministru kabineta darba deklarāciju, Latvijas Ceļa un Zemnieku savienības programmu vajadzētu atrasties uz katras Saeimas deputāta galda. Mūsu mērķi ir skaidri deklarēti, taču tas nenozīmē, ka nevarētu kritizēt deklarāciju un programmu. Tādēj — lūdu jūsu apsvērumus, priekšlikumus un argumentāciju, mēs to apspriedīsim un meklēsim iespējas realizēt.

Mūsu struktūrpolicikas galvenās prioritātes ir:

- 1) zinātņu un tehnikas ietilpīgas rūpniecības attīstīšana;

- 2) lauksaimniecība;
- 3) enerģētika;
- 4) konkurētspējīgas produkcijas ražošana.

Savā programmā mēs paredzējām 25 procentus no Latvijas valsts budžeta veltīt kultūrai un izglītībai. Tas šobrīd neatspogulojas budžetā un nebūs arī rīt, ja nespēsim realizēt savu politiku. Pašlaik Latvijas budžetā jau ir 55 miljoni latu liels robs. Ja parlamentā nacionālie radikāļi, apvienojoties ar ortodoksāliem komunistiem, arī turpmāk nobloķēs visus Ministru kabineta priekšlikumus, tad budžeta defīcīts vēl ievērojami pieauga.

Šodien ir pēdējā diena grantu priekšlikumu ienesiegšanai, tātad jums jau jābūt skaidribā, pēc kādiem kritērijiem granti piešķirami. Sarunā akadēmīkis Stradiņš teica, ka ir laiks saākēt Latvijas zinātnes attīstību ar Latvijas valsts attīstību. Man šajā ziņā ir daži iebildumi — nav nekādas saākēšanas, zinātne vai nu ir, vai tās nav. Protams, var būt pasūtījumi, bet tā nav zinātne, tas ir inženierdarbs. Ir jābūt nodrošinātam finansējumam tām Latvijas smadzenēm, kuras bez finansējuma aizplūst vai nespēj realizēt savu intelektuālo potenciālu. Kuri būs tie, tas jāizvērtē jums pašiem. Valdības uzdevums ir meklēt līdzekļus, lai nesagrautu tās nozares, kas Latvijā ir perspektīvas arī no valsts kases piepildīšanas viedokļa.

Ārpolitikas prioritāte numur viens ir Baltijas valstu vienotība, kopīga rīcība, kurai jau ielikti stabili pamati. Latvijai šeit bija kopāsaucēja loma. Tagad situācija ir kardināli mainījusies un iniciatīvas nāk gan no Igaunijas, gan Lietuvas. Baltijai jākļūst par vienota tirgus valstīm, šis princips ir svarīgs arī zinātnē.

21. gadsimtā Latvija neieies kā valsts ar liejiem bruņotiem muskuļiem, bet kā valsts ar augstu intelektuālo potenciālu. Piemēram, man Joti perspektīva liekas ideja par tehnoloģiskajiem centriem. Ir jāsanāk kopā un jāapspriež, kādā veidā to varētu realizēt. Interesanta ir arī Zinātnes un dialoga centra nākotne. Tam jākļūst par vienu no formām, kādā veidā zinātniekiem realizēt savas idejas valdībā. Tam, kas dzimis zinātnieku galvās, jāņonāk valdības galvā, jo zem stāvoša akmens ūdens netek. Jūs, protams, jebkurā laikā arī bez kāda dialoga centra starpniecības varat nākt pie valdības un prasīt naudu, un es vienmēr atbildēšu, ka naudas nav. Pašlaik galvenais ir atbalstīt trīs virzienus —

cionālās programmas nekur nav pazudušas un tās var aktualizēt.

I. KNĒTS operēja ar UNESCO ziņām, ka Eiropā strauji samazinās inženierizglītība. Tieki prognozēts, ka nākamā gadsimta sākumā lielākais inženieru skaits būs Japānā. Trūcīgā finansējuma dēļ augstskolās strauji samazinās zinātnieku skaits, rodas iekšējā smadzeņu nooplūde, kad zinātnieki aiziet strādāt uz firmām. Datorzinātnes pasniedzēji nav jaunāki par 50 gadiem. Lai varētu attīstīties inženierzinātnes, ir jāaiztīsta rūpniecība, jāgādā jaunas darbavietas.

V. STRĪKIS bija norūpējies par augu un mājdzīvnieku genofondu. Daudz labāk nekā līdz šim jāizmanto mūsu pašu bagātības, piemēram, varētu pieckāršot kokmateriālu eksportu, ja liktu lietā esošās un nākošās zinātnieku izstrādes. V. Strīkis ierosināja nodot zemi un nekusfamo īpašumu universitātēm, kā tas bija pirms kara.

I. KALVIŅŠ piezīmēja, ka V. Birkavs ir pirmais valstsvars, kurš nesaka, ka mums zinātnes ir par daudz, ka to vajag samazināt, izravēt, saīsināt utt. Agrāk Latvija visu izglītību spēja finansēt no alkohola tirdzniecībai uzliktajiem nodokļiem, mūsu valsts alkohola tirdzniecību ir palaidusi savvalā — tirgū joprojām rosās «rogājālisti», kas nemaksā nekādus nodokļus, tātad izglītībai «šānses» izdzīvot nav nekādas. (Pēc tam TV redzējām, ka premjerministrs apmeklē Centrāltirgu un iepazīstas ar stāvokli alkohola tirdzniecībā pats savām acīm. Red.). I. Kalviņš redz divus perspektīvus virzienus Latvijas rūpniecībā — sarežģītā mašīnbūve un farmaceitiskā ķīmija. Agrāk Latvijas ķīmiski farmaceitiski rūpniecība saražoja produkciju par 1 miliardu dolāru gadā, tagad — 10% no tā. OSI deva ceturtā daļu no visām zālēm PSRS aptiekās. Pašlaik tiek finansētas tikai fundamentālās zinātnes, institūtam atņemta eksperimentālā rūpniča, kas deva naudu. Izeja varot būt pieņemtie tehnoloģiskie centri, kas nodarbotos ar jaunu zāju radīšanu, taču tāds centrs būs dzīvotspējīgs tikai tajā gadījumā, ja varēs saņemt ilgtermiņa kredītus uz nelieliem procentiem. Vēl uz OSI bāzes varētu izveidot kontroles die nestus, kas pārbaudītu dažādas Latvijā pārdomandas ķīmiskas preces un izsniegtu tām kvalitātes sertifikātus.

P. CIMDIŅŠ augsta tautas izglītības līmeņa sasniegšanu saista ar zinātnisko institūtu potenciāla iepludināšanu augstskolās. Vai un kādā formā pastāvēs ārpusaugstskolas pētījumi? Kādai jābūt proporcijai? Pēc P. Cimdiņa domām, arī 90% lauksaimniecības zinātnes būtu jābāzē augstskolās un tikai 10% — ārpus tām.

A. KAPENIEKS runāja par to, ka Latvijas izglītības struktūrai jāatbilst tās lauksaimniecības struktūrai, citādi gatavosim speciālistus citām valstīm. Jāpētī tirgus, jālūko, kādu produkciju, tai skaitā zinātnisko, mēs varam pārdot. Zinātniekiem jāapgrozās tajās sfērās, kur apgrozās nauda.

M. BEKERIS uzaicināja valdību vairāk domāt par valsts pasūtījumu zinātnei, arī nelielu problēmu atrisināšanai. Tāda varētu būt, piemēram, programma «Graudī» — kā no graudiem iegūt organiskos šķīdinātājus, sīrupus utt.

Izglītības, kultūras un zinātnes ministrs **J. VAIYVADS** runāja par to, ka ir noīets posms, kad tika noliegtais agrākās, valdības uzspiestās institūcijas, jo agrākā valsts plānošanas sistēma mums bija nepieņemama. Tagad parādās jauns pieteikums — saistīt valsti ar zinātni. Nākamā saruna jau varētu būt par mehānismu, kā to izdarīt. To atzina arī **V. BIRKAVS** savā galavārdā — afdalījām zinātni no vecās valsts. Tagad tā jāsavieno ar jauno valsti.

Z. K.

«Castella Maris Baltici 2»

Izvēroties viduslaiku arheoloģijas pētījumiem un celtniecības pieminekļu aizsardzībai Baltijas jūras baseina zemēs, arvien nepieciešamāka kļūst informācijas un pieredzes apmaiņa speciālistu vidū. Jau pirms trim gadiem ievērojamā pilu pētnieka Knuta Drakes vadībā izveidotā Somijas viduslaiku arheoloģijas biedrība nolēma uzsākt regulāru minēto zinātnu nozaru pārstāvju starptautisko tīkšanos rīkošanu. 1991. gadā Somijā, Turku pilsētā notika pirmais simpozijs «Castella Maris Baltici 1», bet šoruden no 3. līdz 9. septembrim Zviedrijā Nīčepingā Baltijas jūras baseina valstu pilu pētnieki pulcējās jau otro reizi. Simpozijs piedalījās 57 arheologi, vēsturnieki, numismāti un mākslas vēsturnieki no 12 valstīm — Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas, Ziemeļīrijas, Vācijas, Čehijas, Polijas, Krievijas, Igaunijas, Lietuvas un Latvijas.

Pēc svinīgās atklāšanas ceremonijas kādreizējā Zviedrijas karalji rezidencē Nīčepingas pilī, kur tagad iekārtots Sēdermanlandes muzejs, simpozijs darbs piecas dienas turpinājās vietējās pašpārvvaldes — landstinga konferenču zālē. Piedāvātā programma bija ļoti plaša — kopumā tika nolasīti 34 referāti, kā arī izstāditi 6 plakāti. Tie bija pārskati par jaunākajiem atklājumiem Baltijas jūras piekrastes zemju pilīs, ar pētījumiem saistīto problēmu raksturojums, plaša informācija par 8.—16. gs. zemes, koja un mūra societinājumiem, arī zemūdens arheologu atradumiem, jauni rakstītos avotos savākti fakti par pilu saimniecību un to interpretāciju, aizsargbūvju rašanās apstākļu analīze, pilu politisko un sociālekonomisko funkciju izkīstīs u. c. Referātu daudzums neļaujot sīki iztīrīt, bet vairākus zinojumus var atzīmēt īpaši.

Vācu arheologa M. Glēzera-

Mörenberga (Gläser-Mührenberg) referāts bija veltīts slāvu, vācu un dānu pils un pilsētas societinājumiem Libēkā no 9. līdz 13. gs. Balstoties uz arheoloģisko izrakumu materiāliem un rakstīto avotu ziņām, tika pakāpeniski izsekoti un uzskatīti parādīta dažādu laiku un veidu aizsargbūvju izmantošana Libēkā.

Knuts Drake (Somija) savā ziņojumā «Pils un pilsēta Zviedrijā līkā no 1250.—1320. g.» aplūkoja šo dzīvesvietu dibināšanas un bojā ejas iemeslus, secinot, ka pilu celtniecība skaidri parāda valsts nozīmīgāko saimnieciskās dzīves centru pārvietošanos no rietumiem uz austriumiem minētajā laika posmā.

Polijas pilu pētnieka K. Pospieschnika (Pospieszny) referātā «Vācu ordeņa galvenā konventa ēka Merienburgā Prūsijā» tika izklāstīti būvēsturisku studiju rezultāti, parādot 14. gs. pirmajā pusē no-

tikušās radikālās plānojuma izmaiņas — Prūsijai tipiska konventa ēka pārveidošana par reprezentatīvu ordeņa galveno pili.

Daudzveidīga tematika bija Baltijas valstu pārstāvju referātiem. No Lietuvas bija ieradušies 4 arheologi un 1 arhitekts. J. Geinis referāja par riefumbaltu 10.—12. gs. societinājumiem pilsētveida apmetnēs, G. Zabiela — par Lietuvas 13.—14. gs. koka societinājumiem, A. Luhtans — par Kernaves 13.—14. gs. arheoloģisko kompleksu, A. Kuncevičus pamatoja, kāpēc Viljāns pils kļuvusi par lielkāzu rezidenci, bet V. Šliogeris bija sagatavojis plakātu par Klaipēdas pili.

No Igaunijas bija ieradušies trīs arheologi. A. Mesalu deva pārskatu par dienvidaustrumu Igaunijas pilu funkciju izmaiņām 8.—15. gs., A. Perns referāja par 13.—16. gs. Rietumigaunijas aizsargbūvēm, bet J. Tamms — par Rakveres un Narvas pilīm.

Latviju simpozijs pārstāvēja trīs arheologi un viena mākslas vēsturniece — šīs informācijas autore. Prof. Ē. Mugrēvičs referāja par kopējām un atšķirīgām īzīmēm Austrumlatvijas latgalju un vācu pilīs 10.—15. gs. Prof. J. Graudona uzstāšanās bija veliftīta Turaidas pilij, bet prof. A. Caune analizēja jaunāko pētījumu materiālus par 12.—16. gs. mūra pilīm Daugavas lejteces apgabalā. I. Ose deva pārskatu par pēdējo trīs gadu pētījumiem Latvijas mūra pilīs, kā arī demonstrēja plakātu par Latvijas un Skandināvijas pilīs atrastās krāsns keramikas rotājuma paralēlēm.

Izvērējot šī simpozijs darbu, tika izteikti priekšlikumi nākoša-

jām tikšanās reizēm. Organizācijas komiteja nolēma turpmāk stingrāk ievērot noteiktu izvēlētu tēmu un atlasīt referentus pēc iepriekš iesūtītām tēzmēm. Šī pasākuma idejas autors Knuts Drake ieteica uzstāšanās reizē nevis sniegt pētījumu pārskatu, bet gan meklēt kādu problēmu, neparastāku izskaidrojumu, kuram kolēgi varētu piekrist vai to noliegt. Tā izraisītos diskusijas un, iespējams, rastos jaunas atzinās un secinājumi. Kā īpašus meistrus problēmu meklēšanā šajā simpozijs viņš uzteica zviedru zinātniekus. Tika uzsvērtā arī nepieciešamība referēta sākumā dot īsu apskatāmā pieminekļa vēsturi, parādot tā atrašanās vietu kartē, skaidri formulēt terminus. Izskanēja doma, ka vairāk vajadzētu izstādīt plakātus, kuros iespējams uzskatīmi demonstrēt šaurāku vai arī plašam referētam vēl neizstrādātu problēmu, kā arī to apspriest nelielā interesentu grupā.

Bez daudzveidīgajiem referātiem vēl minama dažādu zemju pilu pētnieku līdzīgās jaunākās literatūras izstāde. Tika pārdomots arī iepriekšējā simpozijs publicēto referētu krājums. Bija iespējams iepazīties ar Sēdermanlandes muzeja fondiem un bibliotēku.

Divas dienas notika ekskursijas uz apkārtnes ievērojamākajiem pieminekļiem, Trosas un Strengenes pilsētām, Vorfrubergas klostera drupām, Tinelsē un Gripsholmas pilīm. Vorfrubergā varēja pamācīties arhitektūras pieminekļa konservēšanas un eksponēšanas principu — viduslaiku celtņu plānojumu iezīmē metru augsts konservēts akmeņu mūris, bet arī mums.

«Castella Maris Baltici 2» ir beidzies. Paldies tā organizētājiem — Sēdermanlandes muzejam, Lendas universitātei, kā arī dāsnajiem sponsoriem. Nākošais simpozijs pēc diviem gadiem notiks Polijā, Marienburgas pilī Malborkā.

Ķīles universitātes tirdzniecības fakultātes absolvents HANSS NÜLENS šī gada sākumā griezās pie akadēmiķa Egona Lavendeja ar lūgumu atļaut aizstāvēt RTU ekonomikas dok-

tora disertāciju. Viņš saņēma pozitīvu atbildi, un profesors N. Sprancmanis piekrita būt par konsultantu.

Pētnieciskā darba rezultāti ir aktuāli arī Latvijai, tādēļ H. Nülen speciāli «Zinātnes Vēstnesim» uzrakstīja šo rakstu.

Dipl. Kfm. Hanss Nühlen

Firmas akvizitoriskā potenciāla radīšanas nosacījumi tirdzniecībā

Tirdzniecības firmas pastāvīgo pircēju potenciāla radīšana konkurencē apstākļos Vācijā, tāpat kā pašreizējā laika posmā Latvijā, kļuvusi par nepieciešamību tās sekmīgai darbībai. Teorētiski akvizitoriskā potenciāla jēdziens atbilst divkārti lauztajai preces noīeta funkcijai tās videsdāļā, kad preces cenas izmaiņas rada salīdzinoši nelielas tās noīeta izmaiņas. Praktiski akvizitoriskais potenciāls nozīmē radīt apstākļus, kad tirdzniecības firma ir piesaistījusi savu pircēju loku, kurš dod priekšrocītu iepirkumiem šajā firmā. Taču, lai šādu pircēju loku radītu, nepieciešama zinātniski pamatojota un mērķtiecīga firmas darbība, kas balstās uz vairākiem priekšnoteikumiem. Tie ir: garantēta preču kvalitāte; nepārdomot nekvalitatīvas preces; saprātīga preču iepirkšanas un norēķinu ar pircējiem politika izmantojot kreditus, pārdošanu uz nomaksu, cenu atlaides; veiksmīga reklāma un pārdošanas veicināšana, izmantojot visdažādākās pārdošanas metodes un, visbeidzot, pircēju apkalpošanas politiku.

Jāiztīmē, ka Latvijā arī tirgus ekonomikas apstākjos daudzus gadījumos pircēju apkalpošanas līmenis nav augsts kā Vācijā un vispār Rietumu pasaulei. Neanalizējot cēlonus, svarīgi ievērot, ka pēdējos 10 gados pircēju apkalpošanas metodes noformējusās kā atsevišķas plāni. Rietumos izplatītās zinātnes nozares — biznesa logistikas sastāvdaļa. Biznesa logistikas zinātnes rašanās izskaidrojama, no vienas puses, ar faktu, ka konkurējošām firmām ir piešķiroši augsti un relatīvi vienāds preču kvalitātes līmenis, caurmērā vienādās iespējas un zināšanas tiegzinātnei, kā arī iepirkuma un pārdošanas cenu veidošanai, bet, no otras puses, — ka pircēju apkalpošanas līmenis nozīmē papildus vērtību pircējam, kuru tas gūst, nopērkot preci šajā konkrētajā firmā. Šī pircēja iegūtā papildus vērtība izpaužas:

— izvēles iespējā — tas ir — iespējā izvēlēties visdažādākās konkrētās preces modifikācijas, tādās, kas pašreiz ir veikalā, vai tādās, kā veikalā nav, bet piegādājamas vai pat izgatavojamas un piegādājamas pēc pircēja pasūtījuma;

— iespējā ērti un īsa laikā izdarīt pasūtījumu;

— saņemt pasūtījumu precīzi norādītajā laikā;

— iespējā saņemt veikala pakalpojumus nopirktais preces uzstādīšanas, montrāzas, instalācijas procesos;

— preces kvalitātes garantijā, kuru sniedz pārdevējs, papildus izgatavojotā kvalitātes garantijai;

— saņemt pēcpārdošanas pakalpojumus preces tehniskajā apkopē, rezerves daļu piegādē un remonta.

Dabiski, ka šāda papildus vērtību radīšana pircējam ir saistīta ar pārdevēja papildus izmaksām precīzas un ātras pasūtījumu pieņemšanas un transporta darbības nodrošināšanai, plašu preču krājumu uzturēšanai un pārādošanas pārkārtošanai uzņēmumā — preču piegādātājā, ja izdarīts speciāls pasūtījums. Logistikas izmaksas Vācijas tirdzniecības firmām sastāda līdz 35 procentus no kopējām izmaksām.

Logistikas kā ekonomikas zinātnes nozarei uzdevums ir padarīt minimālus šīs izmaksas, vienlaicīgi nodrošinot vislabāko pircēju apkalpošanu, firmai palielinot tās akvizitorisko potenciālu un līdz ar to nodrošinot pircēja un pārdevēja interesešu vienošību. Šī uzdevuma risinājums kvantitatīvā plānā nozīmē minimizēt konfliktu starp pārdošanas apjomu un papildus izmaksām, kas saistītas ar tā palielināšanu, tādējādi maksimizējot tirdzniecības uzņēmuma peļņu, pie kam šīs risinājums jāatrod kā atliecībā pret konkurenču preču veidu, tā arī pret konkērā uzņēmuma preču nomenklātūru kopumā. Jāievēro, ka katrā atsevišķā situācijā pastāv zināmās pakalpojumu līmenis, kuru pārsniedzot preču pārdošanas apjoms praktiski nepalielinās, bet pakalpojumu izmaksas sāk strauji pieauga. Tāpēc jāzina, ka pastāv alternatīvas dažādu pakalpojumu veidu realizācijā un to izmaksās. Tā, lai nodrošinātu preču izvēli pircējam, iespējams palielināt preču krājumus veikala noliktavā vai arī nodrošināt preču piegādi no vairumtirdzniecības vai rāzotājā mazos laika intervālos. Pirmajā gadījumā palielināties kopejās preču glabāšanas izmaksas, ieskaitot nepieciešamo apgrozīmo kapitālu, bet otrajā — transporfešanas izmaksas. Šī prefruna ir būtiska, ja ievēro kapitālieguldījumu deficitu no vienas un transportam nepieciešamās energijas izmaksas — no otras puses. Līdzīgas prefrunas pastāv arī atvasināto pakalpojumu realizācijā, piemēram, transporta izvēlē, veikala preču piegādātāju izvēlojumā u. tml.

Vācijā lielājās tirdzniecības firmās paralēli ar mārketinga nodalas pamatuzdevumi ir tirgus izpēte, produkcijas nomenklātūras un tirdzniecības veicināšanas pasākumi izstāde, tad krājumu daudzuma regulēšanas un glabāšanas, pasūtījumu apstrādes un transportēšanas funkcijas ir logistikas nodalas pamatuzdevumi, bet cenu noteikšana, iepakojuma izvēle un pircēju prasību novērtēšana jārisina abām nodalām kopīgi; logistikas un plānošanas nodalai kopējie uzdevumi ir krājumu sagādes un pircēju pasūtījumu izpildes precīzu grafiku izstrādāšana. Logistikas funkciju realizēšanā milzu nozīme ir speciālistu kvalifikācijai, informācijas apstrādes iespējām un tās novādināšanas operativitātei. Šo prasību realizēšanai Eiropā un Amerikā izdots daudz mācību literatūras, darbojas speciālās vidišanas logistikas skolas, kvalifikācijas celšanas kursi, ekonomikas augstskolās ieviests logistikas studiju priekšmets, bet tirdzniecības (un rūpniecības) uzņēmumu logistikas nodalas apgādātas ar atbilstošu sakaru un datortehniku.

Pēdējo desmiti gadu pieredze rāda, ka logistikas apakšvienību ieviešana nodrošina firmai kapitālieguldījumu samazināšanos par 5 līdz 10 procentiem, kā arī precīzu pakalpojumu sniegšanu pircējiem laikā un telpā ar minimālam izmaksām, tādējādi sekਮējot firmu akvizitoriskā potenciāla palielināšanos un radot priekšrocības konkurenčas cīņā. Kopējo firmas darbības efektivitātes palielinājumu no logistikas ieviešanas Rietumu eksperti novērtē ne mazāku par 10 procentiem.

Visbeidzot, sakārā ar Latvijas integrēšanos starptautiskajā tirdzniecības sistēmā, kā arī savdabīgo geogrāfisko izvietojumu, nedrīkst nenovērtēt papildus funkcijas preču transportēšanā sakārā ar kombinēto transporta veidu un maršrutu izvēli, norēķiniem par pārvadājumu samaksu starp pārdevēju un pircēju, muitas un kravu apdrošināšanas noteikumu izpildi. Šīs papildus funkcijas kopā ar pamatlīdzību rada logistikas darbu apjomu, kas ne vienmēr pa spēkam nelielām tirdzniecības firmām. Tāpēc importa preču piegādes problēmas šīm firmām ērtāk kārtot ar starpniekfirmu palīdzību, kārtojot savus akvizitoriskā potenciāla radīšanas nosacījumus par maksu vai arī kombinēti — ar pašu logistikas darbinieku un starpniekfirmu palīdzību. Logistikas zinātne aptver arī tranzītoperačiju organizēšanu, tācū ūjātājums pārsniedz dotā raksta tēmas iefkarus.

Bezdarbs un tā problēmas Latvijā

Iedzīvotāju nodarbinātības līmenis un bezdarbs ir cieši saistīti ar darbaspēka tirgu. Tas izpaužas kā pastāvīgi mainīga attiecība starp darbaspēka pieprasījumu no dažādu darba mērķu puses un darbaspēka piedāvājumu no to personu puses, kas vēlas strādāt algotu darbu. Tirkuseconomikas valstīs bezdarbs liejakā vai mazākā mērā pastāv ne tikai ekonomiskā krituma, lejupslīdes periodā, bet arī ekonomiskā pacēluma laikā. To var izskaidrot ar darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma nesakritību kā pēc apjoma, tā arī pēc struktūras. Līdz ar to gribu uzsvērt, ka tirkuseconomikas apstākļos bezdarbs ir **normāla** sociāli ekonomiska parādība un no šāda viedokļa nepieciešams vērtēt bezdarbu arī mūsu valstī.

Monetārā virziena līderis tirkuseconomikā Miltons Frīdmens (Nobela prēmijas laureāts ekonomikā) uzskata, ka katrā nacionālajā ekonomikā pastāv dabiskais (optimālais) bezdarba līmenis, pie kura darbaspēka tirgus atrodas līdzsvarā ar stabili zināmas inflācijas līmeni. Gadījumos, kad bezdarba līmenis kļūst zemāks par dabisko, sāk pieaugt inflācija, un tas ne labvēlīgi ieteikmē ekonomiku. Pēc M. Frīdmēna uzskatiem, dabiskais bezdarba līmenis var būt robežas līdz 6%, citi zinātnieki min 3—4% līmeni. (Bezdarba līmenis procentos raksturo reģistrēto bezdarbnieku īpašvaru kopējā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā.) Sociāli ekonomiskā situācija dažādās valstīs ir ievērojami atšķirīga. Līdz ar to dabiskais bezdarba līmenis katrai valstij var būt nedaudz lielāks vai mazāks un tas laika gaitā var mainīties.

Pirmoreiz ar bezdarbu Latvijas Republika saskārās vēl šī gadījuma divdesmitajos—trīsdesmitajos gados, kad valstī, tāpat kā pārējās pasaules attīstītājās valstīs, bija lielā ekonomiskā krize. Piemēram, 1932. gada janvārī valsts darba biržas bija reģistrēti 43,5 tūkstoši bezdarbnieku, turklāt pastāvēja arī slēptais bezdarbs (25% rūpniecībā nodarbināto strādāja nepilnu darba nedēļu). Trīsdesmito gadu otrajā pusē bezdarbnieku skaits strauji samazinājās līdz 0,9 tūkstošiem cilvēku 1938. gada vidū.

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 9-1

1993. gada 23. septembrī

Latvijas Zinātnes padome n o l e m j apstiprināt 1994. gada zinātnes budžeta sadalījumu pa zinātnu blokiem:

Zinātnu bloki	Sadalījums %
1. Dabas zinātnes	22,8
2. Inženierzinātnes	22,15
3. Medicīnas un bioloģijas zinātnes	24,3
4. Lauksaimniecības un meža zinātnes	13,25
5. Humanitārās un sociālās zinātnes	17,5

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs, akadēmīķis T. MILLERS

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 9-2

1993. gada 23. septembrī

Latvijas Zinātnes padome n o l e m j papildus iedalīt līdzekļus šādiem centralizētām finansēšanas objektiem:

Nr. p. k.	Finansēšanas objekti	Papildus iedalīts 1993. g. (Ls)
1. LZA LFMI Folkloras krātuve	945.0	
2. LZA Vēstis	900.0	
3. Latvijas Fizikas un tehnikas žurnāls	600.0	
4. Latvijas Ķīmijas žurnāls	500.0	
5. Latvijas Vēstures institūta žurnāls	600.0	
6. LU žurnāls «Latvijas vēsture»	750.0	
7. Latvijas Lauksaimnieks	750.0	
Kopā:		5045.0

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs, akadēmīķis T. MILLERS
Komisijas priekšsēdētājs, akadēmīķis A. Siliņš

Pēc Otrā pasaules kara Padomju Savienībā un arī Latvijā tika realizēta iedzīvotāju pilnības nodarbinātības politika — darbs tika garantēts jebkuram darbaspējīgam iedzīvotājam. Neatlaicīgi tika uzsvērts, ka Padomju Savienībā bezdarba nav. Taču neoficiāli bezdarbs pastāvēja Vidusāzijas republikās, kur praktiski gandrīz visa saimniecība bija orientēta uz monokultūras — kokvilnas audzēšanu, novāšanu un apstrādi.

Latvijai atdaloties no Padomju Savienības un pakāpeniski ieviesot tirkuseconomikas elementus, notiek būtiskas pārmaiņas darbaspēku resursu izmantošanā. Pieaug bezdarbnieku skaits. 1991. gadā Latvijā bezdarbs oficiāli nepastāvēja, jo nebija izstrādāta likumdošana un bezdarbnieku uzskaitē. 1992. gadā turpinājās rāzošanas sašaurināšanās, tika uzsākta bezdarbnieku reģistrācija. 1992. gada 1. aprīlī bija reģistrēti tikai 2,8 tūkstoši cilvēku jeb 0,2% no darbspējas vecuma iedzīvotājiem, bet 1993. gada 1. janvārī — 31,3 tūkstoši jeb 2,1%, 1. jūnijā — jau 60,2 tūkstoši cilvēku jeb 4,1%.

Pašreizējais bezdarba līmenis Latvijā nav uzskatāms par īpaši augstu (apmēram dabiskā bezdarba līmeni). Šobrīd vairumā ekonomiski attīstīto valstu bezdarba līmenis ir ievērojami augstāki: Spānijā 20%, Dienvidslāvijā 16,4%, Irijā 15,6%, Somijā 20%, jo Rietumeiropā, ASV, Japānā un citur novērojama ekonomiskās situācijas pasliktināšanās.

Bezdarba līmenis Latvijas rajonos ir stipri atšķirīgs. Visaugstākais tas ir Latgales rajonos (1993. g. 1. maijā): Preiļu rajonā 10,5%, Krāslavas — 8,4%, Jēkabpils un Ludzas — 7,1%, Rēzeknes — 6,9%, Balvu — 6,7%. (Preiļu rajonā atrodas Līvāni, kur gandrīz neviens valsts uzņēmums nefunkcionē normāli un līdz ar to bezdarba līmenis sasniedzis jau 50%). Viszemākais bezdarba līmenis ir Tukuma, Saldus, Ogres un Jelgavas rajonā.

Bezdarba līmenis starp sievietēm ir augstāks nekā starp vīriešiem. Sieviešu īpašvars bezdarbnieku skaitā visaugstākais (62%) bija 1992. gada 1. oktobrī. Pēc tam tas samazinājies līdz 57%. Šīs īpašvars visaugstākais (74—79%) ir Jūrmalā, Rīgā, Kuldīgas rajonā, savukārt viszemākais (37—39%) — Aizkraukles, Valmieras, Ludzas rajonā.

Tas, ka bezdarbs starp sievietēm ir lielāks nekā vīriešu vidū, nav tikai Latvijas iezīme. Līdzīga situācija lielākā vai mazākā mērā ir novērojama praktiski visā pasaulei, izņemot Somiju, Islandi, Norvēgiju, Lielbritāniju, kur 1990. gadā vīriešu bezdarba līmenis bija augstāks nekā sieviešu.

No kopējā bezdarbnieku skaita apmēram 15% ir jaunieši vecumā no 18 līdz 25 gadiem un 11% — pirmspensijs vecuma cilvēki (sieviešes 50—54 gadu, vīrieši 55—59 gadu vecumā). Īpaši liels jauniešu īpašvars ir Dobeles, Daugavpils, Rēzeknes, Gulbenes un Madonas rajonā. Relatīvi maz jauniešu — bezdarbnieku ir Rīgā, Jūrmalā un Bauskas rajonā.

No visiem bezdarbniekiem apmēram 4% ir bez darba stāža, 3% ar darba stāžu līdz 1 gadam, 27% ar darba stāžu no 1 līdz 10 gadiem, bet 66% bezdarbnieku darba stāžs ir 10 un vairāk gadu. Divas trešdaļas no visiem bezdarbniekiem ir strādnieki un viena trešdaļa — vadītāji, speciālisti un citi kalpotāji. 13% no visiem bezdarbniekiem ir augstākā izglītība, 22% vidējā speciālā un 31% vidējā izglītība. Bezdarba līmenis starp augsti kvalificētiem nodarbinātājiem ir pat augstāks nekā valstī kopumā. Īpaši liels bezdarbnieku īpašvars ar augstāko un vidējo speciālo izglītību Rīgā, Jūrmalā un minētajos rajonos liek domāt, ka tas bieži vien varētu būt saistīts ar valsts valodas neprāšanu.

Salīdzinot bezdarbnieku nacionālo sastāvu ar Latvijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu, jāsecina, ka latviešu vidū bezdarba līmenis ir zemāks nekā starp krievu un baltkrievu tautības

iedzīvotājiem. Ja latviešu īpašvars bezdarbnieku kopskaitā ir zemāks nekā to īpašvars iedzīvotāju kopskaitā, tad krievu un baltkrievu tautībai novērojama pretēja likumskarība. Darbaspēka konkurencē apstākļos valsts valodas neprāšana var radīt grūtības darba vietas atrāšanā, jo darba piedāvājumos joti bieži uzsvērts, ka pretendētam jāpārvalda valsts valoda.

Tā kā ir zināmas nepilnības likumdošanā un nepastāv kontrole, tad bezdarbnieku skaitā iekļūst arī tādi cilvēki, kuri nodarbojas ar individuālo darbu, strādā par samaksu vecāku vai dažādu radinieku zemnieku saimniecībās, dažādās privātfirmās. Šādus gadījumus varēs novērst tikai tad, kad pastāvēs stingra kontrole.

Lielākā vai mazākā mērā bezdarba pieaugums Latvijā ir neizbēgams, it sevišķi tagad, kad notiek fautas saimniecības pilnveidošana, atbilstoši tirgus ekonomikas principiem, notiek pakāpeniska pāreja no valsts īpašuma uz privātpāšumu. Darbaspēka tirgū mazāk konkurēspējīgais kontingents (bez attiecīgas izglītības, amata prasmes, konkrēta darba iemāņam, valsts valodas zināšanām) papildinās bezdarbnieku rindas. Taču valstī pastāv arī slēptais bezdarbs. Tas izpaužas uzņēmumu piespiedu dīkstāvēs, darbinieku piespiedu bezgalgas atvainījumos un saīsinātā darba nedēļā, dienu un maiņu darbā. Šīs parādības sevišķi pieauga 1992. gada vasarā un turpina pastāvēt arī pašreiz. Piemēram, 1993. gada maijā rūpniecībā, ceļniecībā un transportā zaudētas 512,1 tūkstotis cilvēkdienas jeb 24,4 tūkstoši cilvēku pārskata mēnesī nav strādājuši nevienu dienu (9,3% no šajās nozarēs strādājošo skaita). Par piespiedu dīkstāvēm strādājošajiem aprēķināta darba samaksa 33,9 miljoni LVR.

Slēptais bezdarbs visasāk izpaužas rūpniecības uzņēmumos (11,5% no strādājošo skaita maijā nav strādājuši nevienu dienu), mazāk tas ir izteikts ceļniecībā (8,6%) un transportā (2,4%). Slēptā bezdarba uzturēšana paaugstinā produkcijas pašizmaksu, līdz ar to pieaug produktu cenas, kas savukārt ietekmē pieprasījumu. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka lielākā daļa uzņēmumu Latvijā ir monopolisti atsevišķu produkcijas veidu ražošanā. Valstī būtu jākontrolē, cik efektīvi funkcionē tās tirgus mehānisms. Konkurēfnespējīgiem uzņēmumiem ir pakāpeniski jābankrotē. Līdz ar to slēptais bezdarbs pāraugs atklātā bezdarbā. Konkurence darbaspēka tirgū veicinās ne tikai bezdarbnieku, bet arī strādājošo kvalifikācijas paaugstināšanu, jaunu profesiju apgūšanu un personiskās iniciatīvas atraisīšanos.

1992. gadā Latvijā bezdarba jautājumu risināšanai tika izlietoti pavisam 215,7 miljoni LVR. Lielākā daļa līdzekļu (88,7%) tika izmaksāta bezdarbnieku pabalstos un tikai 4,5% — bezdarbnieku apmācībai un pārkvalificēšanai. Lai mazinātu neatbilstību starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, nepieciešams pilnveidot bezdarbnieku profesionālo apmācību un pārkvalificēšanu. Tai jānotiek ievērojami plašāk nekā līdz šim. 1992. gadā tika apmācīti tikai 596 bezdarbnieki. Pašlaik ir visai grūti noteikt profesionālās apmācības un pārkvalificēšanas virzienus, tomēr kvalificētiem strādniekiem darba tirgū būs priekšrocības salīdzinājumā ar nekvalificētu darbaspēku.

Bezdarbs vienmēr ir bijis un paliek viena no asākajām sabiedrības problēmām. Tas periodiski uzliesmojis, atstādams nopietnas un dažādāt postōšas ekonomiska un sociāla rakstura sekas, kas skārušas gan atsevišķus cilvēkus, gan sabiedrības. Runa nav tikai par bezdarbnieku materiālajiem un morālajiem zaudējumiem (pazeminās dzīves līmenis, ilgstoša bezdarba gadījumā zūd kvalifikācija, cilvēki nav droši par savu nākoštni), bet zaudējumus cieš arī sabiedrība kopumā — palielinās izdevumi bezdarbnieku sociālajiem pabalstiem, krītas sabiedrības darba potenciāla līmenis. Ilgstošais bezdarbs ir viens no galvenajiem iemesliem sociālās spriedzes pieaugumam un politiskai nestabilitātei.

ZIGRĪDA GOŠA, Dr. ekon.
ANDREJS BUHĀRINS, ekonomists

